

Љубо МАЧИЋ

ГРБАЉСКИ ЗБОР - БАНКАДА

Кључне ријечи: Грбаљ, локална власт, збор-банкада, гувернадур, сердар, кнежеви, судије, канцелијер, комунирад.

На Црногорском приморју, почевши од XV, па до половине XIX вијека, Паштровићи и Грбаљ су били аутономне области, које су имале своје самоуправе, са посебним правним одредбама и кодификованим законима. За разлику од Паштровића, Грбљани су до своје самоуправе дошли нешто касније.¹

Највиша власт у Грбљу био је Грбаљски збор или Банкада, о чему шира читалачка јавност мало зна. Када је настала ова институција, не може се тачно утврдити. У архивској грађи из XIV вијека нема директних доказа о постојању зборова, који су били познати већ почетком XV вијека. Заправо, за вријеме побуне Грбљана 1421-1428. године, Которска општина је забранила одржавање зборова Грбљана. Међутим, има аутора-историчара који вријеме настанка институције збора у Грбљу хипотетички стављају чак у другу половину XIV вијека, након смрти цара Душана, јер за вријеме његове апсолутистичке власти није било услова да се развију било какви облици локалне самоуправе, па ни зборови. Када је 1186. године Немања овладао Котором, Грбаљ је потпао под његову врховну власт. Но, на самом почетку XIV вијека даровником краља Милутина, Грбаљ је поклоњен Котору (највјероватније уз велику новчану надокнаду). У периоду од 1391-1420. године, за вријеме самосталности Котора, под которском властелом, друштвено уређење у Грбљу је било чисто феудално, јер су которске власти, преко својих изабраних представника, управљале читавим Грбљем, наплаћујући разне дажбине и глобе. Њихова обесправљеност је ишла чак дотле да кад год се спорни предмет односио на земљу, врт или виноград, грбаљски кметови нијесу могли свједочити пред судом, па се може закључити, да у то доба није могло бити ријечи о некој грбаљској аутономији.²

1 Др Јован Вукмановић, Паштровићи, антропогеографско-етнолошка испитивања, Цетиње, 1960., стр. 268.

2 Ђурђица Петровић, Грбаљ и Грбљани у XIV веку, Грбаљ кроз вјекове, Грбаљ, 2005., стр. 388; Ј. Вукмановић, наведени рад, стр. 269,270; Љубо Мачић, Грбаљ, поглед на прошлост и садашњост, Друштво за обнову манастира Подластва-Грбаљ, Котор, 2011., стр. 293-297.

За вријеме прве млетачке владавине у Грбљу (1426-1497.) избило је више буна против которске властеле, посебно због забране држања зборова и избора кнеза. У то вријеме Грбљанима је било суђено пред Которским судом кад се радило о разним грађанским и кривичним питањима, а умир крвне освете им је био препуштен да га обављају по народним правним обичајима. Грбљани су одбијали да кметују и посебно су били озлојеђени што им се самовољно судило у Котору. Которани су често кривотворили изјаве сељана, дате на записник пред судским тумачем, и тако се догађало да су Грбљанима редом одбијане све тужбе. Зато долази до масовних отпора таквој власти, и већ послије прве буне (1421. године) и немирног стања у Грбљу настају тешке бригае за Которане. У вези с тим, у име которске власти, Лука Пасквали је 7. новембра (према И. Стјепчевићу: 17. новембра) 1431. године, тражио од централне млетачке власти да у Грбљу забрани свако зборовање. Добио је сљедећи одговор: „Не можемо ускратити Грбљанима, одврати Сињорија, право које су увијек имали. Али вам нико не брани, да о своме трошку отпремите двојицу или тројицу између вас у Грбаљ, кад се има држати сеоски збор“. Мало иза тога јавише се пред Сињоријом два Грбљанина, Радич Друшкових и Андрија Батута. Тужили су се да Которани тјерају са земље саме Грбљане, кад неће да им кметују, а затим су посебно нагласили: „А Ваше Господство треба да знаде, да ми Грбљани, живимо већ хиљаду година на своје“. Дакле, ова два Грбљанина, 1431. године, изјављују пред највишим млетачким властима да Грбљани ту живе већ хиљаду година! Према горњем одговору види се да је у почетку млетачка власт имала, донекле, попустљив став у погледу одржавања зборова, али је већ 1433. године заступала оштрије становиште, тј. да се зборови не смију држати без изричите дозволе которског кнеза.³ Но, и поред строгих мјера Млечани су се служили и лукавством, па су често савјетовали своје чиновнике да са Грбљанима поступају благо и пријатељски, како би их увјерили да су поданици млетачки, а не слуге которске. Из првог одговора млетачких власти пада у очи чињеница - да се не може укинути право Грбљанима које су увијек имали. Из такве констатације се може закључити да је млетачкој власти било добро познато, да су Грбљани своје зборове одржавали још од старих времена, па зашто да и ми у то не вјерујемо. Уосталом, обичајно право Грбљана је поштовала власт у Котору, јер кад год се на суду расправљало о грбљским стварима, они су се заклињали према својим обичајима, тј. на Јеванђељу и пред ликом Богородице.

Кад је ријеч о избору кнеза, желимо нагласити да смо, на основу коришћених извора, закључили да је у Грбљу прво био један, затим два, па тек онда четири кнеза. Наиме, након потпадања Грбља под млетачку власт 1426. године (Вучитрнски уговор) Грбљанима је признато право да сами

³ А.С. Дабиновић, Котор под Млетачком Републиком (1420-1797.), Загреб, 1934., стр. 27,79.

изаберу по старом обичају кнеза (*capitaneus*).⁴ Једног кнеза у Грбљу помињу и грбаљски делегати, који су интервенисали код Сињорије, непосредно прије коначне предаје Турцима 1497. године. Они тада истичу да их Турци робе без престанка и да им стога није могуће вршити своју дужност према Которанима. Зато су тражили да их Сињорија у томе помогне, а они да ће под својим кнезом вјерно бранити границу и платити данак Сињорији.⁵ Грбљани су се добровољно предали Турцима и тада је Фериз-бег, санџак скадарски, лично написао читав Грбаљ. Под Турцима Грбаљ је био царски хас (добро), а становници су се дијелили на филуриције-сточаре, који су плаћали порез на куће и баштине и тузције-соларе, који су радили на солилима и нијесу плаћали порез на куће и баштине. Они су били уствари слободни сељаци, независни од феудалне господе. Турци нијесу дирали у њихову вјеру и обичаје, само су тражили данак и приход од солила. Задржали су у Грбљу дотадашњу самоуправу, али су за кнезове постављали домаће људе умјесто которске властеле. Постављањем домаћих људи у грбаљску управу може се закључити да су ударени први темељи грбаљској аутономији.⁶ Два кнеза у Грбљу у XV вијеку помињу у својим радовима Ј. Вукмановић и Глигор Станојевић. Кад пише о нахијама за вријеме турске владавине у нашим крајевима Г. Станојевић истиче: „Земља је била подијељена на пет нахија: Грбаљ, Катунску, Ријечку, Црмничку и Љешанску. На челу сваке нахије налазио се кнез. Међутим, у Грбљу су била од самог почетка два кнеза са заједничким сједиштем у Горњем Грбљу.“⁷ Касније, четири кнеза у Грбљу се помињу у неким изворима који се односе на XVI вијек (1509., 1570. и 1590.г.).⁸

Као највиши орган самоуправе у Грбљу Збор је представљао сложену институцију која је коначно одлучивала о свим важним питањима из живота и рада Грбљана. Ипак, они који су били незадовољни тим одлукама имали су право апелације на судску власт у Котору. Но, прије описа функционисања Збора дајемо неке опште напомене. Сам назив збор у народу има доста широко значење и односи се на сваки већи састанак братства, села, више села, или читавог Грбља. Али, у нашим истраживањима смо најчешће наилазили на записе о Збору Грбљана, односно њихових изабраних представника. У најранијим документима се обично наводи назив збор, а касније и туђи назив банкада. Овај израз је постао од италијанске ријечи *banco* што значи писаћи сто, писарница, односно фигуративно суд. То значи да је српски израз сто замијенила италијанска ријеч банак или банкада, која има исто значење,

4 А.С. Дабиновић, исто, стр. 24.

5 А.С. Дабиновић, исто, стр. 56.

6 А. Соловјев, Грбаљска жупа и Грбаљски статут, Год. Н. Чупића, књ. XL, Београд, 1931., стр. 14,15; Ј. Вукмановић, Паштровићи, Цетиње, 1960., стр. 270.

7 Г. Станојевић, Црна Гора у доба кандиског рата (1645-1669.), стр. 24.

8 Ј. Вукмановић, исто, стр. 270; В. Стефановић Караџић, Црна Гора и Бока Которска, Београд, 1953, стр. 41; М. Црногорчевић, Цркве у Грбљу, стр. 49; Љ. Мачић, исто, стр. 299 - 301.

сједиште суда. Из примјера које ћемо цитирати у наставку, збор је углавном имао значење судског збора. Ипак, због разноликости проблема којима се бавио, можемо казати да је имао општу улогу највише власти, која је имала велики углед у народу, као и код надлежних млетачких и аустријских власти. Збор је расправљао разне грађанске спорове у народу и изрицао одређене глобе и казне, али је имао и савјетодавну функцију. Не може се тврдити да је то био само судски орган, што се најбоље види из садржаја бројних архивских докумената које ћемо навести. Приликом претреса одређеног питања, збор је нарочито цијенио писмена документа, као и изјаве свједока. Скоро сваки записник збора почиње свечаним ријечима: “У име Христа, амин“. Датум је на почетку или на крају исправе, а често на оба мјеста. Иза датума обично стоје двије ријечи: по србски (по српски). Писмена документа зову: шкрит, и(н)струмент, струмент, се(н)тенца. Пресуда збора се зове „сетенција“ или „сетенција зборска“, на крају обично стоји састав збора и да је сетенција „булана господском булом“, а потписује је „канзалијер зборски“ или „канзалијер од комуниади“. Осим наведених, често се сријећу ријечи: парте (странке); књига (документ); декрет (одлука); деференца (спор); компромеш (нагодба), као и наши називи: заклетва, збор, наредба, судач, суђа, суд.⁹ Грбаљски збор-банкада засиједао је најчешће испред цркве Св. Тројице (Пелинска рудина), на Лишкој главици (Зборска главица), испред манастира Подластве, и у појединим селима, а зборови кнежина испред својих саборних цркава.

Начелно речено Збор или Банкаду су сачињавали: кнезови, судије (суђе) и старјешине. Из примјера које наводимо хронолошки може се уочити да је Збор функционисао, од случаја до случаја, у различитом саставу, а рјешавао спорове од посебног значаја за Грбаљ, као што су: компликовани имовински односи, право прече куповине, односи са сусједима, одлучивање о потчињености, учествовање у биткама, измирење братстава и племена, заштита аутономности и др.

Најраније архивске податке, на основу којих се може пратити рад Збора, смо пронашли у ћириличним документима Перашког архива друге половине XVII вијека и управно-политичким списима Историјског архива Котор с краја XVII вијека. У првом случају је ријеч о обраћању грбаљске општине перашком капетану Вицку Матову Мазаровићу за учешће четири перашка властелина у рјешавању неког спора. У обраћању стоји “... да нами учините љубав да бисте нами послали (д) 4 господичића од вашег поштенога Збора ко(ј)и би нами разабрали наше неке деверенције које имамо међу нашијем Збором”. На крају писма стоји: “Ми кнезови и суђе од Грбља и вас комуниада часно поклањамо се вашем господству. У Гарбаљ на 1668 вервара 11”.(На овом

9 Ј. Вукмановић, Паштровићи, Цетиње, 1960., стр. 253,258.

документу се налази и печат грбљске општине).¹⁰ Из управно-политичких списа, у вези дате теме, за почетак смо одабрали дуготрајне и тешке спорове између Грбљана и Паштровића у којима је било и мртвих глава. Зарађеним странама није успијевало да спорове ријеше по обичајном праву помоћу Суда добрих људи, па су се обраћали ванредном или генералном провидуру, као другостепеном органу који је доносио коначне одлуке. Из садржаја текста о тим сукобима може се видјети да је претходно био забрањен пролаз Паштровићима преко Грбља, али потом Збор грбљски, у својој представци ванредном провидуру, даје вјеру да су одлучили да Паштровићи могу слободно пролазити преко Грбља. У тој представи грбљски главари саопштавају да су, по наређењу ванредног провидура, одмах пошли у куће погинулих и рањених Грбљана у борби са Паштровићима и да су од најближих рођака погинулих и рањених Грбљана (и тако нама одговорише ближе и рођаци речених покојних Грбљана), Вука Мачића и Ника Ерцеговића, добили вјеру за мир са Паштровићима. Међутим, неки од њих су казали да спремно дају вјеру за себе, али је не могу дати за нејаку дјецу настрадалих, која се још налазе у колијевци! (Дакле, ипак се оставља могућност крвне освете, нап. аутора). Текст тог документа, писан старом ћирилицом, завршава овако: „...и биће ова книга утврђена вјером и булана булом госпоцком по Закону нашем од нас гувернадуре и старешинах и свега Збора грбаскога писата на лишку главицу...“. Слиједи датум, 2. јуна 1693. године, по средини је печат који у средини има крилатог лава са штитом, а уоколу су ријечи: „PROVINCIA DI ZVRA“. Ово је истовремено најстарији документ с печатом Провинције Грбљ на који смо ми наишли, а који се односи на ингеренције Збора.¹¹ (Слика 1)

¹⁰ Горан Ж. Комар, Ћирилична документа Перашког архива (1633-1851), Херцег Нови, 2013., стр.110.

¹¹ ИАК, УП- X, 722,723, 1693.

Дакле, у овом случају Збор одлучује о питањима односа Грбља и Паштровића, последице њиховог крвавог сукоба. Иначе, Грбљани и Паштровићи су се често сукобљавали и мирили по старом обичају. Али, кад до мирена није могло доћи, тада су помоћ тражили од которских власти. Тако је било и приликом једног тешког сукоба, половином XVIII вијека, када је убијено 6 мушкараца и двије жене из Грбља. Представници Банкаде, гувернадур Петар Лазаревић, сердар, кнежеви и суђе и цијела Комуниада Грбљаска, обратили су се ванредном провидуру, 31. августа 1755. године, да су то Паштровићи урадили “под вјеру”, тј. за вријеме примирја. Истакли су још и то да су им заклали волове и коње и опљачкали их на мору као корсари. Но, и поред воље да се измире са Паштровићима, поменути представници истичу провидуру да на то не пристају они Грбљани чији су синови, браћа и сестре убијени. Због свега тога, Грбљани моле провидура да он утиче да до измирења дође по обичајима њиховог краја.¹²

Спорови због земљишта понекад су рјешавани на нивоу Банкаде, поготово кад су то предлагале власти из Котора, или кад Суд добрих људи то није обавио. Тако нпр. једном приликом је генерал Бради наредио “... треба да та достојна банкада ријешити спор, између Стијепа Добрише и Ника Бућина од кнежине Лазаровића да помоћу соролога од баштине буде учињен суд коме ће припасти спорна баштина, и да странке буду смирене и нагођене. У Котору, априла 1792”¹³

Између села Врановића и Главатичића у Доњем Грбљу водио се дуготрајан спор у вези права власништва на одређено земљиште, о чему је одлучивала Банкада у саставу: кнежеви, суђе и Банкада Грбљаска. Сличан спор у вези земљишта се водио и између Кубаса и Трешњице. Спорно земљиште није могла ријешити ни Банкада, па је одлучено да се сачека до коначне одлуке судских органа из Котора. У овом случају је интересантан другачији назив Банкаде, и то: “Бес. Краљ. Банкада од Грбља” (потпуније: “Царско Краљевска Банкада од Грбља”).¹⁴

По устаљеној грбљаској традицији, правним народним обичајима и правима на основу млетачких привилегија, приликом купопродаје земљишта морало се поштовати „право прече куповине“, што је прописано чл. 36. Грбљаског законика, који гласи: „Који мисли продати земљу, најприје ваља да понуди раздионику (тј. ономе чија је земља до њега) да уцијене два човјека од онога села који ће премјерити сежњима“. Једном приликом, извјесни Трипо Јакобовић, није испоштовао то правило, већ је једно своје земљиште продао неким Кртољанима који нијесу реде нити су конфинанти, па су грбљаски кнежеви, старјешине и сва Комуниада грбљаска, молили

12 ИАК, УП- LXXXI, 257, 1755.

13 ИАК, ПРАЗ, П. - 111/24.

14 ИАК, УП- 117, св. VI, 460, 20. новембра 1789; ИАК, ПРАЗ, I-3. 2., 1812.

провидура Николу Контарини-а да омогући куповину тог земљишта заставнику Марку Тујковићу, чије се земљиште граничи с тим спорним земљиштем с десне и лијеве стране и настављају "...за које исто молимо поради алфиера Марка да може купити своием динаром више речену баштину која му конфина. И Бог ви у господству подржао по много лиетах. Из Грбља на 1714, маја 16"¹⁵ На документу је печат Општине Грбаљ, који у средини има крилатог лава са штитом а уоколо су ријечи: COMUNITA DE ZVPPA.(Слика 2)

У Грбаљском статуту, у чл. 49 забрањена је продаја баштине странцу, што је дефинисано овако: "Који би продао баштину јабанцу, а не би хтио Грбљанину, да му ухваћени новац изједе и попије кнежина". Међутим, у Статуту нема одредбе да се баштина нуди сродницима, иако се тај принцип понуде често практиковао. У једном уговору о продаји баштине, из 1805. године, овако пише: "Овои земли бише стимадури Вуко Петров Лазаровић, кнез Митар Буиковић, кнез Перо Буздофан стимаше и уциенише цекина 36 велу тридесет и шест. И ми више именовата браћа кои продаемо добровољно будући и молећи остале стричеве и рођаке у веће путах бише понуђени... И ми више речена браћа аспре примисмо и дарове махраме пет како е у адет и куштум от земле, и бисмо контени у све и по све... ја Иво Лазов Лазаревић есам шједок како више. Писах ја Јово Вуков Лазаровић, бих молен од (више писаних)".¹⁶ Још више детаља, да је прво нуђена својта, има у једном купо-продајном уговору, склопљеном у Наљежићима 1809. године. Овако пише:

¹⁵ ИАК, УП- XXXI, 416.

¹⁶ Годишњица Николе Чупића, књ. XI, Београд, 1931. Прилози, II. стр. 39-40.

“... и тако би понуђен вас ред близике кофинанти у толико путах кои исти реди дигоше руке од исте баштине а Јову реченоме Мариновићу пуштише слободно да може купит и слободно платити...” При крају документа стоји: “...за ову продату баштину сувише веће сигуранце овога струмента мојом руком сталјам крст не умијући се подписат а све пред сједоцима”.¹⁷

Банкада је рјешавала и имовинске односе. На примјер, у вези спорног земљишта извјесног Провидуровића водио се претрес пред Банкадом, 11. марта 1721. године, а Банкаду су представљали: кнежеви Перо Тујковић, Иво Бојковић и Јово Мирковић, затим судије Перо Воинов, Нико Дољаница и др. У другом случају, на захтјев гувернадуре Николе Лазаровића и његове браће водио се спор против извјесног Марића из Грбља, ради утврђивања права власности. Након излагања упарничених странака Банкада је пресудила спорно земљиште Марићима. У овом случају Банкада, у окрњеном саставу (сердар се не помиње, а гувернадур Н. Лазаревић је био у спору), одлучује о праву наслједства.¹⁸

У архивским документима кнез Станиша Милин Тујковић се помиње 1734. и 1735. године. Међутим, у једном писму гувернадуре Ђура Лазаревића провидуру „Ивану Батисти Албрици“ се наводи: „Примисмо вашу заповијед у коју ни заповиједате поради смрти покојнога кнеза Станише да не жежемо куће и да и не дамо ломит. Ми смо вашу заповијед послушали, ма господине, у нас је такви обичај и тако ни је допуштио принцип у наше провеледие да имао чинит суд и зле људи кастигат...” Радило се, изгледа, о једном нејасном убиству, због претходне свађе коју је изазвала супруга кнеза Станише, па је постојала бојазан да јој грбљски главари запале кућу. Прије претходног упозорења Станишина супруга се жалила провидуру да јој је кнез Љубановић одузео једног вола и 4 брава, али у одговору провидуру пише да је то била одлука Збора („ а то што је узето то је био вас збор з договором а не Љубановић сам и бог ви у господству подржао“). На писму је општински печат и датум 29. јула 1742. године, а у потпису: гувернадур Ђуро Лазаровић, сердар и кнезови.¹⁹

Наредне, 1743. године, Грбљски збор се обратио цетињским главари-ма због убиства манастирског момка. Какав је био однос Грбљана према том случају и посебно према манастиру најбоље се види из следећег обраћања: “Ми гувернадур Ђуро Лазаровић и сердар Марко и остали кнезови и главари грбљски војеводам и сердарима и кнезовима и суђама црногорскијема и брскијема и паштровскијема мило п(оздравље).

По том, наша браћо, разумјели смо, како су Цетињани убили у манастир момка манастирскога на правду божију, пак како је и сам убица погинуо и чујемо да се купите сви главари, да за то видите. За то и ми

17 Копију документа добио од Крста Р. Мршуље.

18 ИАК, УП- LXXII, 1055, 1721.

19 ИАК, УП- LIII, 29, 1742.

шаљемо од наше банде два кнеза и протопопа к вама, и видите цркви начин...зашто та манастир није једнога племена или једне нахије, но све Скандарије и Приморја.. Ако се тко меће ту, да има што веће од нас, али кога од вас, нека види русовуље, ако му што успише, нека држи, ми му се у то не мијешамо. Но знамо, да је то црква наша ка и ваша и ми је служимо боље, него тко други, а ми милостињу давамо што најбоље можемо... И ми ћасмо доћ сви под заруком, но чујемо да не идете ни ви сви, но само теке неколико главара,...

1743 мјесеца септембра 6.

Из Грбља збор грбаљски”.²⁰

Грбаљска Банкада је одлучивала и када су биле у питању нередовне исплате куририма на релацији: Котор-Константинополь-Котор. Заправо, Никола Болица из Котора је три године дуговао грбаљским куририма 144 златна цекина. Због тога су грбаљски кнежеви и Банкада одржали састанак на Лишкој главици 23. јула 1750. године, и одлучили да се наведени износ тражи од господина Николе Болице, који је био задужен за исплату курира. Из документа смо издвојили имена курира на које се договор односио, а то су: Никола Бјелица, Ђуро Кужељ, Стијепо Вуков, Маро и Нико (браћа) Мачић, Марко Мачак и Ђуро Вујов Пржица.²¹

Банкада је одлучивала и о наизглед мање важним питањима и о томе извјештавала ванредног провидура у Котору. Тако нпр. кад је настао спор између Његуша и Грбља поводом једне свађе и покушаја убиства једног Грбљанина у Плазно (изнад Шкаљара, према Троици) Банкада се обратила писмом ванредног провидуру да тај спор ријешити. У потпису стоји: „На службу гувернадур Петро Лазаровић, сердар, кнезови и суђе и сва комунитада грбалска“. Слично обраћање провидуру, од стране гувернадур Николе Лазаревића, сердара и кнежева грбаљских је било и у једном случају спора са Залажанима, који су ранили једног Грбљанина и отели му вола. Грбљани обећавају провидуру да ће бити у миру све док виде хоће ли тај човјек оздравити, али траже да се опљачкано врати.²²

Много озбиљнији повод да се окупи Банкада био је покушај убиства сина кнеза Марка Љубановића. Банкада осуђује такву намјеру и подржава мјере које је предузео ванредни провидур против кривца. Из обраћања провидуру истичемо најважније:

“Будући ту скоро бријеме на искуп ми покорни кнезови и Банкада великијем иједом и жалошћу разумлесмо од нашега колеге кнеза Марка Љубановића и све његове кнежине да Вуко Ников Калуђеровић из Горовићах кнежине његове ђе је сва на искуп учинио се самовољан и натего своју пушку супроћу његова сина кнеза Ива хотећи убит га.. и истога кривца

20 Записи, бр. XVIII, Цетиње, 1937., стр. 288-289

21 ИАК, УП- LXXIII, 293-295, 1750.

22 ИАК, УП- LXXIII, 389, 1750; УП- LVIII, 12, 1739.

чинили ставит у гвожђа за кастиг... великом нашем радосћу и поклоњењем зафаљамо...

Из Герблиа ...марча 1795
(печати кнежева)

Умилни: покорни и понижени слуге
кнезови Љубановић,
Лазаровић и Тујковић с кнежинама”²³

Највиши орган самоуправе је рјешавао и спорове настале у вези избора разних грбаљских старјешина. За такав примјер смо одабрали спор око избора сердара, настао између кнежевских породица Тујковић-Лазаревић 1735. године. Наиме, послје смрти сердара Марка Тујковића, генерални провидур З. Гримани је обавијестио ванредног провидура у Котору да је, умјесто умрлог Марка, изабран кнез Ђуро Лазаревић. Међутим, кнез Станиша Тујковић се томе супростављао, јер је он био један од кандидата за мјесто сердара. Кад се ствар много закомпликовала и кад је ванредни провидур захтијевао од кнеза Станише да дође у Котор и пред властима изнесе одбрану, или ће бити ухапшен, у међувремену је одржан Збор у присуству гувернадуре, сердара и кнезова, па и кнеза Станише са главарима из његове кнежине, и било је одлучено да кнез Ђуро Лазаревић буде сердар. Понекад су се кнежеви противили избору неког главара, наводећи конкретне разлоге за то. Тако су, у једном случају, кнежеви Ђуро Љубановић и Никола Лазаревић, као и суђе Вуко Добриша и Михо Маров, кнез Маро од Грбља, Петар Кнежев и Милош Воинов, изјавили да су против избора Милие Милина за гувернадуре, “јер није подесан нити за народ нити за државу, јер нема способности и не влада талијанским језиком”²⁴

Најпотпунији састав Банкаде смо прочитали у једном архивском документу из 1751. године, а ријеч је била о надокнади путних трошкова за изасланике Грбља, гувернадуре Петра Лазаревића и сердара Ника Љубановића, који су путовали у Млетке ради интервенције у вези обуставе мјесечних плата кнезовима и другим грбаљским главарима. Састанак Банкаде је одржан на Лишкој главици 8. априла 1751. године у саставу: гувернадур Петар Лазаревић, сердар Нико Љубановић, затим кнезови, суђе, старосте, и читава Грбаљска Комунитад.²⁵

Кад је Грбаљ добровољно одлучио 1647. године да прихвати млетачку власт за узврат је тражио да добије све привилегије, које су, већ одраније, имали Паштровићи. У својим захтјевима Грбљани истичу: “...просићете да ни буде допуштано одабрание од четири суђе, два воиводе и остала властела

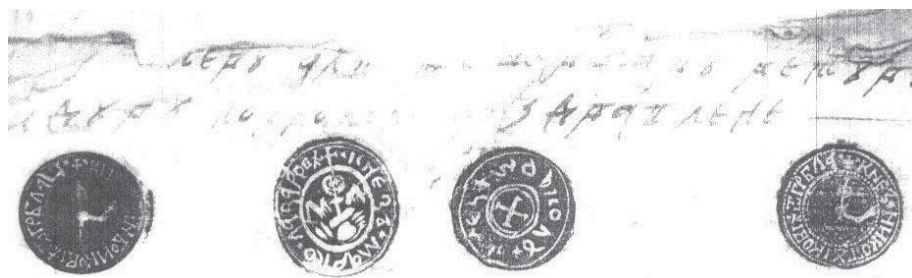
23 ИАК, УП-СХСВ, 1795.

24 ИАК, УП- LIII, 278, 376, 381-392, 1735-1736; УП- XIV, стр. 539, без датума.

25 ИАК, УП- LXXIII, стр. 1012, 1751.

за одабрати ех од наше Комунитади и збора броем како чине Паштровићи истизи”. Дакле, у овим захтјевима се, изричито, не помиње гувернадур, али је чињеница да он постоји. Другом приликом, 1715. године, кад су Грбљани постављали услове млетачкој власти изричито су нагласили бирање једног гувернадура. Први, од 12 услова, је гласио: “Да се очува у поданству општина и народ Грбља и да му државна милост дозволи да из своје средине може бирати једног гувернадура Грбља, једног сердара, четири кнеза, четири судије и четири војводе. Избор ће увијек вршити Грбљани и нико други у које било вријеме не може вршити речене функције, осим правих и рођених Грбљана”. Овом приликом скрећемо пажњу да смо, током десетогодишњег истраживања архивске и друге грађе о Грбљу, дошли до сљедећих података о гувернадурима Грбља: 1647. године - Черница; 1651. - Бошко Бадеж; 1658. - Раде Милин, биран више пута; 1685. - Војин Лазаревић итд., што је знатно раније од податка И. Синдика, који наводи 1687. годину. Такође, скрећемо пажњу и на најраније податке о појављивању насљедних кнежева Тујковића, Љубановића, Лазаревића и Бојковића, који се много разликују од података из неких штампаних извора. Тако нпр. А. Соловјев истиче: «Видели смо да у XVII веку, иако је већ било 4 кнежине, још није било у Грбљу насљедних кнежева Тујковића, Љубановића, Бојковића и Лазаревића. Они се јављају заједно тек крајем XVIII и почетком XIX века». Ми смо дошли до података да се исти кнежеви јављају још 1693. године. Дакле, сто година раније, тј. крајем XVII а не крајем XVIII вијека.²⁶

Овдје прилажемо најбоље отиске печата грбаљских кнежева, до којих смо дошли, а налазе се на документу из 1771. године. Као што се види печати су поређани овим редом: печат кнеза Воина Бојковића; Марка Лазаревића; Марка Љубановића; Ника Тујковића.²⁷

26 Илија Синдик, Душаново законодавство у Паштровићима и Грбљу, Зборник радова, издавач САНУ, Београд, 1951., стр. 171; Г. Станојевић, Црна Гора у доба кандиског рата (1645-1669), стр. 26,28,29; Г. Станојевић, Услови Грбљана за примање млетачке власти 1715. године, ИЗ., књ. XVIII,3, Цетиње, 1961, стр. 500-502; А. Соловјев, Грбаљска жупа и Грбаљски статут, стр. 26; А. Соловјев, Књига привилегија Грбаљске жупе са Душановим закоником, САН, Споменик LXXXVII, Београд, 1930; ИАК, УП- X, стр. 657-660, 1693.

27 ИАК, УП- XCIX, 387, 1771.

Читајући бројне штампане изворе, наилазили смо на констатације неких истраживача да је Банкада била састављена од 4 кнеза и 4 представника кнежине чији су припадници били у спору, као и на став да је сваки кнез у својој кнежини рјешавао ситније проблеме, а за крупније ствари морали су се састати сва 4 кнеза и сваки собом довести свога главара од села, и то на мјесто звано Мртаре.²⁸ Састав Банкаде од 4 кнеза и 4 представника кнежине чији су припадници били у спору чини нам се логичним, али, на жалост, такав састав првостепеног суда нијесмо уопште пронашли у прегледаној документацији, па остаје само да нагађамо. Ипак, из примјера које смо навели из архивске грађе види се да је Банкада у Грбљу била знатно сложенији орган одлучивања.

И у сљедећем случају Банкада је одлучивала у комплетном саставу, а радило се о умиру крви због главе пок. Рада Беговића, којег је убио Јово Куњић. Банкаду су представљали: гувернадур Петар Лазаревић, сердар, кнежеви, суђе и старјешине, и Комунитад Грбаљска. Одлуку-пресуду је потписао Вуко Јовов Лазаревић и Раде Војинов Дољаница, канцелијер Комунитади Грбаљске. Вијећање је трајало више дана, а засиједање Банкаде се одржавало на Лишкој главици и у Укропцима.²⁹

У једној пресуди, о диоби оставштине, 8. фебруара 1755. године, одлучивали су најодговорнији главари Грбља, тј. Банкада. Превод пресуде гласи: „Сентенца (пресуда) коју је донијела Банкада (Banca Communita di Zuppa) у Вранићима, састављена од гувернадуре Петра Лазаревића, сердара Воина, кнезова, суђа и старјешина, по предмету диобе оставштине Јова и Пера Ерцеговића с једне стране између наследика Стефана Станојева Арцеговића, а с друге његових нећака Лаза, Мара, Рада и попа Вука“. Након вијећања донесена је пресуда и потписана од канцелара Рада Дољанице.³⁰

Једном приликом, кнежеви, суђе и сва Комунитад Грбаљска, тражили су од ванредног провидура да ослободи из затвора браћу Лазаревиће, гувернадуре и сердара. У том смислу кнез Петар Лазаревић је обавијестио ванредног провидура у Котору да су Иван Кнежевић и Станиша Цуца пошли преко Будве код генералног провидура Францеска Гриманиа у Задру да моле за помоћ. Ванредном провидуру се обраћао и владика Сава. Дакле, овдје је ријеч о непотпуном саставу Збора, јер су гувернадур и сердар били у затвору.³¹

---

28 Б. Храбак, Грбаљ од пропасти Млетачке Републике до привременог уједињења Боке Которске и Црне Горе (1797-1814), Грбаљ кроз вјекове, Друштво за обнову манастира Подластва, Грбаљ, 2005., стр. 249; Вук Врчевић, Установа Грбаљска у Боки Которској (из Збирке Вука витеза Врчевића, штампано у Типографији Д. Претнера у Дубровнику, 1891).

29 ИАК, УП- LXXX, str. 336-337, 348, 1752.

30 ИАК, УП- LXXXVI, 339-340, 1755.

31 ИАК, УП- LXXX, 318, 1756.

Грбаљски кнежеви су се често свађали око одређених права, због чега Банкада није могла функционисати у пуном саставу. Сљедећи примјери то најбоље илуструју. Грбаљски кнежеви Војин Бојковић и Нико Тујковић су се више пута обраћали которском провидуру Даниелу Рениеру у вези разних потешкоћа, због којих није било слоге међу свим кнежинама. Једном приликом су му писали како су покушали да ријеше све спорове између Шишића и Пријерада, али Пријеради нијесу дошли на заједнички састанак, у чему их је, кажу, подржавао кнез Петар Лазаревић, „и зато се банка развргла, само ми два кнеза, кнез воин и кнез нико стоимо декордо за умирити их и с нама наше два суђе и старешине, сад господине што ни заповиедате“. На документу су печати оба кнеза, и општински печат, који у средини има крилатог лава са штитом, а уоколо су ријечи: SEBASTIANO VENDRAMINO.³²

Дакле, није била комплетна Банкада. У другом обраћању, исти кнежеви обавјештавају провидура да су успјели одузети од кнеза Петра Лазаревића документе о Привилегијама и општински печат. Иначе, често је међу кнежевима било спорења о томе гдје ће општински печат стално стајати. У писму овако стоји: „Били мо се искупили ми два кнеза и суђе и старешине и сви од ове две кнежине у уторник пасани, и рекуперали смо у наше руке наша провелеђа и булу што је била у кнеза петра лазаровића“. Затим додају да им се у томе придружила и кнежина Лазаревић, али није хтио кнез Љубановић са својом кнежином, „који не хоће у Збор док ни

32 ИАК, УП- LXXXV, 453, 1758.

принципу, пак смо га затворили од млинах и од воде, зашто хоћемо да приступи принципу и збору како и ми, и ево исти белег од буле на ови лист“. Печат је исти као горе описани, а на оба писма је потпис Рада Дољанице, канцелара Комуниади.³³

За праћење покрета турске војске Грбљани су, по договору с млетачким властима, држали повремене или сталне страже на брдима изнад Горњег Грбља, а најчешће на Горажди и Коложуњу. Ту се скривало више наоружаних људи, а повремено је слата извидница према Цетињу и сусједним селима како би дознали што више података о намјерама и покретима турске војске. О важнијим сазнањима био је одмах обавјештаван которски провидур, најчешће овим ријечима: пресвијетли и преузвишени господине, господине и господару милостиви. У једном писму кнежеви саопштавају провидуру да се „турска војска до ове уре находи на Цетиње, би ни речено да му приходи још војске и захире, и да се шутра хоће кренут е ма не знамо кућ“, зато га моле да им пошаље војске што више може. Такође, обавјештавају провидура да су чули да ће Турци извршити напад на манастир Стањевиће, па га питају: „Ако би се кренула пут нега која чета али војска што ни заповиједаш како се имамо владати, и бог ве у господству подржао“. На крају писма с лијеве стране стоји: из Коложуна, 15 јуна 1758., а десно: ваше понижене слуге и судити, кнезови и суђе и сва комуниада грбалска на службу.³⁴ У другом писму, такође с Коложуња, грбаљски кнежеви обавјештавају провидура овако: „На прешу велику на исти час дође ни глас да сутра креће турчин с војском преко ловћена и преко ивановијех коритах са свијем кампом а прије тога је попалио ћеклиће и косијере доказа ни пријатељ да ће на солила...“ Зато грбаљски кнежеви моле за помоћ у војсци и муницији... „но сад пошли ни два брода армане у траште да ни чувају наше фамеле...“ На писму нема печата, па због тога у свом обраћању наводе: „... и немојте што помислит е ние буле на пут смо“.³⁵ У потпису стоји: „понижене слуге и судити кнезови и сви грблани на службу“.

Због честих упада Цетињана на подручје Горњег Грбља долазило је до међусобних оштрих сукоба које поједини кнежеви нијесу могли успјешно рјешавати. Кад спорове није могла ријешити ни Банкада, помоћ је тражена од власти у Котору, као што је то нпр. било и 15. фебруара 1788. године. Међутим, нешто касније Грбљани се жале провидуру да се Цетињани не придржавају датих обећања, већ и даље упадају и пљачкају грбаљска имања. Једном приликом кнез Иво Љубановић се обратио ванредном провидуру у Котору да посредује код Цетињана за надокнаду нанесене штете, међутим провидур није реаговао. Зато се кнез обратио Банкади да она посредује

33 ИАК, УП- LXXXV, 85,453, 1785.

34 ИАК, УП- ССII, 799.

35 ИАК, исто, 13. јуна 1785.

код провидура. Провидуру се, изгледа, није журило, а вјероватно је имао и оправданих разлога због компликоване преписке с Цетињанима. Кнез Иво Љубановић је био нестрпљив, па се поново обратио провидуру овако: „Превисвијетли и преузвишени господине и господару. Преузвишени господару, долазимо поклонено молити ваше господство како ви је писала Банкада и молила ваше господство да би сте се достојали послат два знатна чоиека да стимају ону интраду те су ми посијекли Цетинани. Дакле господару милостиви ми данас понавламо и долазимо молит ве како нашега принципа и господара да се достоите услишит ову нашу мобу и послат два Шкаљара које ви заповиједате да стимају исту интраду коју су посијекли Цетињани. Кои остајем поклонено целивајући ваше кралевске скуте. Из Гарбла на 9. априла 1792. В.П.Г. покорна и понижена слуга кнез Иво Љубановић на службу“.³⁶ У међувремену, Грбљани су сазнали од попа Андрије из Бјелоша, који је писао провидуру 5. марта 1792. године, да су „баички лупежи“ посјекли интраду Љубановића „на Божју правду“. Провидур је одговорио Грбљанима и послао им писмо Цетињана, који предлажу Грбљанима „станак и мир“, али не обећавају да врате оно што су опљачкали. Грбљани одговарају провидуру да су они увијек били за мир, али претходно траже од Цетињана да им врате отето. На крају писма стоји: „Из Гербла 28. априла 1792. (година није јасно означена ћириличним словима, али се на копији на италијанском језику то јасно види, нап. аутора). Умилени покорни и понижени слуге три кнеза суђе и банкада од комунитади“.³⁷ Печат на писму има унутра крилатог лава са штитом, а уоколо су ријечи: SEBASTIANO VENDRAMINO.

Након завршетка друге млетачке владавине (1797.) Грбаљ је сачувао своју аутономију и разни спорови се настављају рјешавати на исти начин и за вријеме прве аустријске владавине, па руске и француске. Аутономија је укинута јануара 1848. године, када је кнезовима одузето право суђења и канцелару обављање дужности, и од тада Грбаљ потпада под судску власт Котора. О раду банкеде с почетка прве аустријске владавине може свједочити једно писмо грбаљских кнежева и банкеде аустријским властима у Котору 1798. године. Изражавајући наду да ће им помоћи у рјешавању неких имовинских проблема између једног Буђина и сељана Трешњице, писмо завршавају овако: „Из Гербла на 19 августа 1798. Покорни и умилени ваше слуге кнезови и сва банкада од Гербла на службу“.³⁸

Разноликост проблема којима се бавила Банкада може се сагледати из примјера који се односи на праведну подјелу кућа по селима у којима служе одређени свештеници. Повод за расправу на Банкади, одржаној у

36 ИАК, УП- ССII, А, 40.

37 Исто, стр. 16, 46, 60.

38 А. Соловјев, Грбаљска жупа и Грбаљски статут, Годишњица Н. Чупића, књига XL, Београд, 1931., стр. 39, Прилози, I.

манастиру Подластва, је дао поп Перо Бућин из Кубаса, који се пожалио на попа Ђура Лазаровића „да му је узео шест кућах у Кубасе које се њему пристајаху по начину и по наредбах светопочившаго митрополита Арсение од којег приказа исти Бућин двије книце...“ (Арсеније Пламенац, митрополит Црногорски, нап. аутора). Након изјаве попа Ђ. Лазаревића и краће расправе услиједила је одлука: „И ми вишеречени од Банка пошто чусмо и разумјесмо једну парту и другу бисмо сви једне воље и договора, призвасмо велико име Божије у помоћ судисмо и сетенцијасмо: у парву нађосмо у село Главатичиће кућах четрдесет и четири, а попа три – поп Ђуро, поп Нико и поп Јово Парapid, а у село Кубасе кућах двадест и осам и два попа – поп Перо и поп Лазо оба Бућини...“ Да убудуће не би било никакве препирке одлучено је да поп Ђуро Лазаревић не може служити у селу Кубасе, већ у свом селу. На крају су својеручни потписи кнежева, с тим што се кнез Јово Мирковић потписује и за неписменог кнеза Јова Тујковића. Сетенцу је писао: „Иво кнез Љубановић писах по заповиједи вишереченијех“.³⁹

Између Побора и Грбља често је долазило до свађа и сукоба, најчешће због спорног власништва над неким парцелама земљишта у граничном појасу. У том погледу кнежина Љубановић је била неколико пута тужена од Побора, па чак и од митрополита Петра, да је запосјела дио њихове територије. Супротно њима, кнежина Љубановић је доказивала своја права, наводно, неким старим катастарским мапама, а такав став је одговарао и аустро-угарским властима, које су се залагале да границе према Црној Гори буду што источније, по врху стијена изнад Горњег Грбља. Међутим, овдје ћемо навести један оправдан случај интервенције митрополита Петра, октобра 1799. године, када се обратио ванредном провидуру да је дотични кнез Љубановић отео неке земље Цетињског манастира, које је Станко Миховић, тестаментом из 1739. године, оставио том манастиру. Тестамент је писао поп Марко Мензалин, а општинским печатом и својим потписом овјерио Раде Воинов Дољаница „канзалијер зборски“. Због тих спорова настала је озбиљна препирка Грбљана с митрополитом Петром, па је Банкада одлучила да се Грбљани помире с митрополитом,⁴⁰ што представља још један примјер како је Банкада исправно дјеловала у измиривању са свештеним лицима и сусједним племенима.

Састав Банкаде често није цитиран поименично, па нотар, или неко друго лице, једноставно пишу овако: „Ми кнезови и Банкада...“, као што је било у једном спору између Сава Буздована из кнежине Бојковић и Ника Страине из кнежине Лазаровић. Документ је потписао канцелар Антонио Батуа.⁴¹

39 ИАК, УПА, фасц. III, документ бр. 4, 1799.

40 ИАК, УПА, фасц. X, XI, 1799. и 1801.

41 ИАК, По-111/96, 4. II 1790.

У архивској документацији смо наилазили и на примјере кад представници трију кнежина чине Банкаду, ако се четврта кнежина није појавила на уговореном скупу. Наводимо примјер кад су се три грбаљска кнеза обратила митрополиту Петру Петровићу овим ријечима: „С нашијем пониженством идемо молити ваше преосвештено господство, како се данас скуписмо на састанак, банкада и кулук от три кнежине на нашу углаву на бијелу њиву. Бојковић који је помањкао и не дошао, ни послао главаре и никога од његове кнежине, но ни учинио традименат и приевару, кога смо кондунали, нега и главаре од кнежине да плати банкади и кулуку осам цекина за негову приевару што не издао, за кое просимо сва банкада и три кнежине ако заповиедате да га чините звати су десет људи... и главарах од них кнежине и дати им пристојне кастиге како и миритају ка(ко?) размеђу обштени мир и скупштину брацку(?). Уздамо се у ваш праведни суд да ћемо бити авизани (?)..., кои остаемо поклонено целивајући вашу свету десницу, покорна и умилена банкада о три кнежине гербалске, туиковић, лазаровић, љубановић. 3 билошнине на 28. ферфара 1814. Из Гербла“.⁴² Дакле, највиши орган самоуправе у Грбљу је могао функционисати и кад су га представљале три, од укупно четири, кнежине, што је и логично, јер је ријеч о већини.

---

42 АОМ Цетиње, Фонд митрополита Петра, док. бр. 5, 1814.

Ljubo MAČIĆ

GRBALJ ASSEMBLY - BANKADA Summary

In the region of Boka Kotorska there were four village autonomies as follows: Paštrovići,

Grbalj, Svetomiholjski Zbor (Michaelmas Assembly) and Topla. This paper is a special review of Grbalj as an autonomous region, which had its self-government with particular legal customs and provisions from the 15th century till the mid 19th century. The highest body of the self-government was Grbaljski Zbor or Bankada, which, as a complex institution, made decisions on all important issues of Grbalj inhabitants life. Yet, those who were not satisfied with such decisions had the right of appeal at the court authorities in Kotor. In its full constitution Bankada was composed of: gubernadurs (governors), serdars, elected counts, judges and representatives of Grbalj municipality.

The earliest archival data witnessing the activities of Bankada are found in Cyrillic documents of Perast Archives and administrative – political papers of the Archives in Kotor starting from the second half of the 17th century and thereafter. The eldest chiefs of Grbalj: gubernadur, serdar, counts and judges also had been elected before getting the Privileges granted by Venetian authorities (in the years 1647 and 1715), and various issues dealt with by Bankada dating from 1693 till 1814 are described in this paper.